

آینده پژوهی مخاطب در کتابخانه‌های عمومی

مراد دستاران^۱، عبدالحمید معرف زاده^۲

^۱ دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، دانشکده ادبیات و علوم انسان (نویسنده مسئول)
^۲ استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

چکیده

سنجش افکار عمومی و مخاطب‌شناسی از محوری‌ترین فعالیت‌های مربوط به حوزه‌ی سیاست، علوم اجتماعی، ارتباطات و رسانه‌ها هستند؛ شناخت حاصل از این فعالیت، تولیداتی منطبق با خواسته‌ها و تمایلات مخاطب به همراه دارد با توجه به اهمیت و ضرورت بحث آینده‌شناسی در کتابخانه‌های عمومی و نقشی که در ابعاد مختلف و کسب موفقیت سازمان‌ها و نهادها دارد و به دلیل اینکه پژوهش‌های کافی در مورد آینده پژوهی در کتابخانه‌های عمومی و تبیین ابعاد مورد نیاز آن انجام نشده این تحقیق دارای نوآوری می‌باشد؛ هدف پژوهش حاضر؛ شناخت ضرورت‌ها و الزامات آینده پژوهشی به عنوان علم و دانش یادگیری و تفکر راهبردی می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و برگرفته از منابع و اسناد کتابخانه‌ای می‌باشد نتایج نشان دهنده آن است که آینده پژوهی مخاطبان در کتابخانه‌های عمومی می‌تواند نقش کلیدی در شناخت درست راهبردها، چشم اندازها و برنامه‌ریزی‌ها و نیز ضرورت بهره‌گیری از روش‌های آینده‌شناسی داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: آینده پژوهی، مخاطب، کتابخانه‌های عمومی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

گرایش به کشف اسرار آینده از کنجکاو‌های بشر در جهت کاستن از خطرات نشأت می‌گیرد. بشر از دیر باز زمان را به سه بخش گذشته، حال و آینده تقسیم کرده است (عصاریان نژاد، ۱۳۸۶: ۸۶). امروزه با پیشرفت علم و افزایش سطح آگاهی‌های عمومی، از یک سو، و پیچیدگی گسترده دنیا در حوزه‌های فرهنگی، علمی، اقتصادی و فناوری از سوی دیگر، ضرورت پیش بینی آینده و تدارک ابزارها و شیوه‌های این پیش بینی را متفاوت ساخته است. این امر موجب گردیده است موضوع آینده پژوهی «مورد توجه جدی اندیشمندان قرار گیرد. (منطقی، ۱۳۹۱: ۲۰). کتابخانه‌های عمومی را می‌توان از مهم‌ترین کانونهای فرهنگی- اجتماعی جوامع پیشرفته امروز به شمار آورد. با توجه به وسعت مخاطبان کتابخانه‌های عمومی قشرهای مختلف جامعه را شامل می‌شوند، این مراکز نقش زیربنایی در توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جوامع بر عهده دارند و یکی از مهم ترین ارکان تحولات بنیادی جوامع به شمار می‌روند (حریری و اشرفی ریزی، ۱۳۸۸: ۶). در واقع همه رسانه‌ها در صددند تا اکثریت جمعیتی را پوشش داده و مخاطبان بیش تری را به خود جلب نموده و در آنها تغییر رفتار، گفتار و منش ایجاد نماید و زمینه‌های بهبود حیات ایشان را فراهم کند (نقیب السادات، ۱۳۸۸: ۴). از جمله نهادها و سازمان‌هایی که ارزیابی عملکرد آنها تأثیرات مطلوب و مؤثری به همراه دارد، کتابخانه می‌باشد؛ چرا که کتابخانه‌ها در فرایند توسعه پایدار کشورها نقش اساسی و حیاتی ایفا می‌کنند، به نحوی که می‌توان ادعا نمود بدون وجود کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی قوی و معتبر دستیابی به چنین توسعه‌ای امکان پذیر نخواهد بود. از طرفی، کتابخانه‌ها قلب جریان آموزش و پژوهش هستند. آنها با تهیه منابع آموزشی به مثابه یک پشتیبان مستحکم در عرصه یادگیری عمل کرده و نقشی فعال و مهم در گسترش علم در جامعه‌ای که به آنها خدمت رسانی می‌کنند ایفا می‌نمایند (اصنافی، ۱۳۸۴: ۲۲). استفاده از تکنیک‌های اصولی و پیشرفته به منظور دستیابی به عملکرد بهتر می‌تواند یکی از ابزارهای بسیار مهم در جهت بهبود عملکرد باشد. استفاده از این تکنیک‌ها این امکان را برای یک سازمان فراهم می‌سازد تا در شرایط تغییر؛ تغییر جهت، رشدش را در زمینه‌ای سرعت داده و در سایر زمینه‌ها آهسته نماید تا از آن طریق بتواند با عکس العمل‌های مناسب به مقابله با تهدیدات آینده پرداخته و از موقعیت‌های به وجود آمده نیز بیش‌ترین بهره برداری را بنماید (زنجیرچی و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۰۴). از سوی دیگر امروزه روش‌ها و فرایندهای دسترسی به اطلاعات به سرعت در حال دگرگونی است و اضافه بار اطلاعاتی، کیفیت اطلاعات، مدیریت و سرعت دسترس پذیری از موضوعات مبتنی بر فن آوری اطلاعات شمرده می‌شود. در واقع رشد اقتصادی و رقابت ملی است که از نزدیک با توسعه جامعه اطلاعاتی در ارتباط است و در چند سال گذشته نقش کتابخانه‌های عمومی گسترش قابل توجهی یافته و کتابخانه‌ها تا حد زیادی به بهبود جامعه اطلاعاتی کمک کرده است (بالینا، ۲۰۱۴: ۴۱۳). عصر حاضر را باید تلفیقی از ارتباطات و اطلاعات دانست، عصری که در آن بشر خود را بیش از گذشته، نیازمند به داشتن اطلاعات و ارتباطات می‌داند (اصنافی و حمیدی، ۱۳۸۳: ۲۰). لذا آنچه در حال حاضر در تمامی انواع کتابخانه‌ها مطرح است، تغییر رویه از سمت فراهم آوری و انباشت منابع به سوی دسترسی به اطلاعات به سرعت در حال دگرگونی است. کتابخانه‌ها برای حل چالش‌های ناشی از نیاز رو به رشد استفاده کنندگان به منابع اطلاعاتی، ملزم به صرفه جویی از فن آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نظیر ایجاد شبکه‌ها شده‌اند. به ویژه کتابخانه‌های عمومی که در مقام مقایسه با سایر کتابخانه‌ها به دلیل کثرت مراجعه کنندگان با مشکلات بیشتری مواجه می‌باشند (محمد اسماعیل و نوذری، ۱۳۸۸: ۱۴۴). از این رو در پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به سوالات ذیل می‌باشیم:

- وضعیت سازماندهی منابع و نگهداری اطلاعات برای مخاطبان جهت آینده پژوهی در کتابخانه‌های عمومی چگونه است؟

- دسترسی به منابع اطلاعاتی مورد نیاز کاربران و مخاطبین در کتابخانه‌های عمومی چگونه می‌باشد؟

پیشینه پژوهش

در رابطه با کتابخانه‌های عمومی تحقیقاتی در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است که در ذیل به برخی از آنها پرداخته می‌شود:

جوانا و دولان (۲۰۱۳)، در پژوهشی با عنوان پیش بینی عوامل مؤثر بر اهمیت کتابخانه‌ها و فعالیت‌های تحقیقاتی برای دانشجویان، به این نتیجه دست یافتند که عوامل مختلفی، از جمله: مشارکت در فعالیت‌های پژوهشی، علاقه به مشاغل کتابخانه‌ها و یا تحقیق، تعامل علمی، تعامل دانشکده، رضایت کتابخانه و توسعه مهارت‌های کتابخانه‌ای؛ به طور مثبت با اهمیت کتابخانه‌ها و تحقیق و پژوهش برای دانشجویان دوره‌ی کارشناسی و کارشناسی ارشد تأثیر گذارند.

کابریزور و همکاران (۲۰۱۵)، در تحقیقی با عنوان سیستم پشتیبانی تصمیم‌گیری به منظور توسعه مدیریت کیفیت در کتابخانه‌های دیجیتالی دانشگاهی به این نتیجه رسیدند که هدف کتابخانه‌های دیجیتال علمی گرفتن سود بیشتر از فرصت وب برای فعالیت‌های آموزشی، آموزش و پژوهش است بنابراین بسیار مهم است که به منظور ارائه یک سیستم پشتیبانی و رفع نیازهای کاربران سیستم پشتیبانی تصمیم‌گیری با توجه به معیارهای عینی و ذهنی برای بهبود کیفیت خدمات ارائه شده تشکیل شود.

رضاخانی پور (۱۳۸۷)، به تحقیقی پرداخته است که ناظر بر معرفی، تاریخچه و اهداف تشکیل پژوهشگاه‌ها است. در این پژوهش با استفاده از روش پیمایشی و بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه و مصاحبه، اطلاعات لازم در خصوص کتابخانه‌ها و نحوه عملکردشان در حوزه‌های ذخیره و جذب منابع، مدیریت، سازماندهی، ارائه و اشاعه آن به مخاطبان، گردآوری و سپس با استانداردهای موجود کتابخانه‌ای دانشگاهی امریکا، مقایسه و ارزیابی شده است. نتایج بررسی نشان می‌دهد که وضعیت کتابخانه‌ها در مقایسه با استانداردهای موجود کتابخانه‌های دانشگاهی، زیر استاندارد قرار دارد. با توجه به یافته‌های تحقیق و نارسایی‌های موجود بر سر راه کتابخانه‌ها راه حل‌های لازم ارائه شده است که به دو صورت تنظیم گردیده‌اند. ابتدا موارد کلی و مطلوب جامعه مورد مطالعه مطرح گردیده‌اند، سپس با توجه به شرایط و امکانات موجود آنها، پیشنهاداتی که در زمان کنونی قابلیت اجراء و اعمال را دارند، ارائه شده است.

اشراق جهرمی (۱۳۷۳)، در تحقیق خود به بررسی نقاط ضعف و قوت خدمات و مجموعه کتابخانه‌های مراکز تربیت معلم شهر تهران پرداخته است. روش تحقیق پیمایشی است. گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه، مصاحبه، و مشاهده مستقیم انجام گرفته است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که بی توجهی و عدم دلسوزی برخی از اولیای ذریط نسبت به این نهاد فرهنگی، روش نبودن اهداف وجودی کتابخانه‌ها، نبود کمیته انتخاب کتاب، فقر مجموعه کتابخانه‌های مراکز، فقدان بخش مرجع، نداشتن خط مشی مدون در امر سفارش، مجهز نبودن به تکنولوژی جدید اطلاع رسانی، نداشتن مواد غیرچاپی، وجود

۱ ACRL

نظام سلیقه‌ای برای طبقه بندی کتاب‌ها، فقدان فضای مناسب و عدم تخصیص بودجه لازم از مشکلات اساسی این کتابخانه‌ها است. با توجه به نتایج حاصل، تثبیت موقعیت شغلی کتابداران، تخصیص بودجه مورد نیاز، بازآموزی کارکنان فعلی کتابخانه‌ها، ایجاد کمیته انتخاب، استفاده از نظلم قفسه باز، افزایش ساعات کار و توسعه فضای کتابخانه پیشنهاد شده است.

ستاری و جواهری (۱۳۸۴)، در پژوهشی با عنوان «بررسی سطوح رضایتمندی استفاده کنندگان از مجموعه کتابخانه‌های عمومی» بر اساس متغیرهایی از قبیل شهر، شغل، مدرک تحصیلی، جنسیت، و سن دریافتند که میزان رضایت از منابع کتابخانه‌ها در برخی از شهرهای استان پایین تر از حد متوسط است. نتایج پژوهش نشان داد که ۸۴ درصد از مراجعان جهت کسب اطلاعات از مواد دیداری- شنیداری و ۸۳/۲ درصد به بانکهای اطلاعاتی و اینترنت نیاز دارند.

چنگ (۲۰۰۵)، در پژوهشی تحت عنوان «رضایت بخشی استفاده کنندگان از خدمات سوال و جواب اینترنتی در کتابخانه‌های عمومی» دریافت که با ارزیابی رضایت از این خدمات در یک بررسی سه ماهه (۱۲ فوریه تا ۱۱ می) در سال ۲۰۰۴ میلادی، بیشتر پاسخگویان از جواب‌هایی که دریافت نموده، بسیار راضی بودند و فقط تعداد کمی از پاسخ دهندگان از این خدمات احساس نارضایتی داشتند که نتیجه آن پیشنهادهای برای ارتقای سطح خدمات مرجع دیجیتالی کتابخانه عمومی دیجیتالی بود.

ادبیات تحقیق

کتابخانه عمومی

کتابخانه‌ای است که بطور رایگان یا در برابر مبلغی جزئی در خدمت عموم مردم یک جامعه یا یک منطقه می‌باشد؛ این کتابخانه‌ها ممکن است در خدمت عامه مردم باشند یا به اقشار خاصی از استفاده کنندگان مثل کودکان، اعضای نیروهای مسلح، بیماران بیمارستانها، زندانیان، کارگران و کارمندان سرویس بدهند (حصاری، ۱۳۸۵: ۷). تحولات سریع در فن آوری، و همچنین تغییرات در حوزه‌هایی مانند ارتباط علمی، مدیریت داده‌ها و ... آموزش عالی را تحت تأثیر قرار داده و مجبور به توسعه منابع جدید کرده است (ساندرز، ۲۰۱۵: ۲۱۵).

به علت عدم برقراری روابط زنجیره‌ای میان متقاضی و کتابدار از یک سو و هیأت منخب کتاب از دیگر سو همواره فاصله‌ای میان محتوای کتابهای ارسالی و نیاز جامعه استفاده کننده از مواد کتابخانه وجود دارد (نورعی، ۱۳۸۷: ۹). هر محقق تلاش می‌کند گزینش اطلاعات بر اساس ضوابطی صورت پذیرد تا مفیدترین اطلاعات را در کوتاه ترین زمان در اختیار گیرد. او برای این کار در ابتدا نیازهای اطلاعاتی خویش را بخوبی شناسایی می‌کند تا گزینش اطلاعات در رفع این نیازها مؤثر واقع شود. می‌توان گفت یکی از مهمترین فلسفه‌های پیدایش کتابخانه‌ها رفع نیازهای اطلاعاتی مراجع کنندگان است. گزینش مواد عقلاً باید مرتبط با فلسفه و هدف تشکیل کتابخانه صورت گیرد. بنابراین پس از شناخت نیازهای مراجع کنندگان، گزینش مواد کتابخانه‌ای، مهمترین کار خواهد بود (بیگدلی و فرهادیان، ۱۳۸۱: ۲۰۶).

آینده پژوهی

تعاریف متعددی از واژه «آینده پژوهی» ارائه شده است؛ چنان که از این مفهوم با عناوین متعددی همچون «آینده نگری»، و «آینده شناسی» یاد می‌کنند. از آینده پژوهی، با واژه futures study نیز یاد می‌کنند. واژه آینده یا future را به صورت جمع (futures) استعمال می‌کنند؛ زیرا در مطالعات آینده؛ چندین آینده تصور می‌شود (عصاریان نژاد، ۱۳۸۶: ۸۲). تعارف متعددی از آینده پژوهی صورت گرفته است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱- آینده پژوهی مشتمل بر مجموعه تلاش‌های است که با استفاده از تجزیه و تحلیل منابع الگوها و عوامل متغیر و یا ثابت به تجسم آینده‌های بالقوه و برنامه ریزی برای آنها می‌پردازد.

۲- آینده پژوهی دانش و معرفتی است که چشم مردم را نسبت به رویدادها، فرصت‌ها و مخاطرات احتمالی آینده باز نگه می‌دارد؛ ابهام‌ها، تردیدها و دغدغه‌های فرساینده مردم را می‌کاهد

۳- آینده پژوهی در حقیقت دانش و معرفت «شکل بخشیدن به آینده» به گونه‌ای آگاهانه، فعالانه و پیش‌دستانه است. همان دانش و معرفت که می‌تواند بذر رویاها، آرزوها و آرمان‌های اصیل یک فرد، یک سازمان و یک ملت را باور کند.

۴- آینده پژوهی منعکس می‌کند که چگونه از دل تغییرات یا عدم تغییرات امروز، واقعیت فردا تولد می‌یابد (ملکی فر و همکاران، ۱۳۸۵: ۵۹).

مفهوم آینده نگری

در مورد آینده واژگان بسیاری به کار می‌رود، واژگانی همچون «آینده پژوهی»، «آینده اندیشی»، «قلمرو آینده»، «پیش بینی»، «آینده نگاری» و «آینده شناسی». آینده نگاری عبارت است از تلاشی منظم برای نگاه به آینده بلندمدت در حوزه‌های دانش، فناوری، اقتصاد، محیط زیست و جامعه (مالیس، ۲۰۰۳: ۲) و در این مسیر به دنبال «مشخص کردن فناوری-های عام نوظهور» و «تعیین کردن آن دسته از بخش‌های زیربنایی تحقیقات راهبردی است که احتمال ثمردهی و سوددهی اقتصادی و اجتماعی بیشتری دارد (گرانورد، ۲۰۰۳: ۲) از طرف دیگر می‌توان گفت آینده نگری فرآیندی است که طی آن

1_ futures study

۲_ futures

3_ futures field

۴_ forecasting

5- futurology

6_ Grun wald

درک کامل تری از نیروهای شکل دهنده آینده بلندمدت پیدا می‌شود. آن نیروهای شکل دهنده در تدوین و تنظیم سیاست، برنامه ریزی و تصمیم گیری در نظر گرفته می‌شود (رستگار و رضایی، ۱۳۹۱: ۹۰).

آینده نگری صرفاً یک پیش بینی نیست؛ زیرا جامعه و طبیعت همچون ماشین نیست که به صورت جبری با درک آن و تنظیم تجهیزات، بتوانیم آن را پیش بینی کنیم، بلکه جامعه طبیعت دارای شرایط منعطف و غیرمنسجمی است که نمی‌توان آینده آن را به راحتی معدلات ریاضی و مکانیکی قطعی تلقی نمود. امروزه حدس و پیش گویی آینده، به یک دانش تبدیل شده است، سرعت تحولات فناوری و پیشرفت علم به گونه‌ای است که ما نیازمند فنون آینده نگری، برنامه ریزی و تصمیم گیری برای جامعه پیش رو هستیم. (منطقی، ۱۳۹۱: ۲۰).

اهمیت آینده پژوهی

در عصر حاضر تغییرات با سرعت به وقوع می‌پیوندند. تغییرات فناوری وابستگی متقابل کشورها و ملل، جوامع و نهادهای موجود را نیز بیشتر ساخته است (راسل، ۱۳۸۱: ۸۰). اندیشیدن به آینده و تلاش برای اعتلای آن، نخستین و مهمترین وظیفه هر انسان فرزانه‌ای است. گرچه هدف از اندیشیدن به آینده، کسب آمادگی پیش‌دستانه برای حوادث و شرایط پدید و پنهان فرد و تلاش برای ساختن آینده‌ای بهتر است؛ در واقع آینده پژوهی فراتر از پیش بینی است و ادعای پیشگیری هم ندارد آینده پژوهی هنر شکل دادن به آینده (احمدی و همکاران، ۱۳۸۷: ۸)؛ در واقع آینده پژوهی روش‌های متعدد و متفاوتی را در بر می‌گیرد در نتیجه مطالعات آینده مترادف با پیش بینی استراتژیک یا برنامه ریزی سناریو خوانده می‌شود (صدرا، ۲۰۱۰: ۱۸۰). استدلال آینده پژوهان این است که یک آینده وجود ندارد؛ اما چند آینده قابل قبول را می‌توان با تصمیم گیری و اتخاذ روش باز و انعطاف پذیر مطرح و کشف کرد (سایرز، ۲۰۱۰: ۳۱). آنچه در آینده پژوهی اهمیت فراوان دارد، تعیین یک پروسه زمانی برای هدف مطلوب است. ارال جوزف دوره‌های زمانی آینده پژوهی را اینگونه تقسیم‌بندی می‌کند:

آینده نزدیک: تا یک سال از زمان حاضر. آینده کوتاه مدت: یک تا پنج سال از زمان حاضر. آینده میانه مدت: پنج تا بیست سال از زمان حاضر. آینده بلند مدت: بیست تا پنجاه سال از زمان حاضر. آینده دور: بیش از پنجاه سال از زمان حاضر (ووروس، ۲۰۰۱: ۱۵).

آینده پژوهی، بازتاب دهنده‌ی، چگونگی زایش واقعیت «فردا» از دل تغییر-یا ثبات- «امروز» است در یک تعریف ساده و در عین حال ژرف، «آینده پژوهی» علم و هنر کشف آینده و شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا عنوان شده است» تعاریف متعددی برای آینده پژوهی وجود دارد، که همه‌ی آنها تقریباً دارای نقاط اشتراکی از قبیل موارد ذیل است: ۱- تأکید بر علمی بودن آینده پژوهی ۲- بهبود آینده و شکل دادن به آن ۳- تأکید بر شناسایی و کشف آینده ۴- تقسیم بندی انواع آینده ۵- هنر کشف آینده (تولایی، ۱۳۹۳: ۱۰۷).

1- Joseph H.Earle

فنون و روش های آینده پژوهی

صاحب نظران فنون و روش های آینده پژوهی را بدین طریق ارائه کرده اند که عبارتند از:

۱- روش دیده بانی آینده؛ ۲- روش دلفی؛ ۳- تجزیه و تحلیل روندها؛ ۴- تجزیه و تحلیل پیشرانها؛ ۵- سناریوپردازی؛ ۵- سناریو پردازی؛ ۶- چشم اندازسازی؛ ۷- نقشه راه؛ ۸- پس نگری؛ ۹- مدلینک؛ ۱۰- شبیه سازی؛ ۱۱- ترکیبی از روش های فوق (احمد، ۱۳۸۷: ۳۲).

مخاطب پژوهی و رویکردهای آن

گاه مخاطب؛ پیام گیر یک رسانه جمعی است که مخاطبان ناهمگن و به لحاظ جغرافیایی پراکنده اند و فاقد انسجام و سازمان اجتماعی هستند؛ گاه پیام گیر یک شبکه ی اطلاعاتی و بهره بردار یک خط محدود است و تولید این گونه پیام برای فرد با ویژگی های خاص اوست. هر چند در زمان حاضر، ارتباط جمعی با واسطه و به صورت بسیار پیچیده و در سطح وسیع عمل می کند، در تحقیقات در زمینه ی مخاطب می توان ردپایی از آن اطلاعات کلاسیک مشاهده کرد. مک کوئیل می گوید: «مفهوم امروزی مخاطب به میزان زیادی تحت تأثیر ریشه های تاریخی پدیده ی مخاطب است». (ویندال، ۱۳۷۶: ۴۶).

در نگاه غربیان، آنچه که امروزه از عملکرد و پوشش رسانه ای وجود دارد، فعالیت کارگزاران رسانه ای و متخصصان ارتباطی و میلیاردها دلار هزینه ی انجام شده در عرصه ی رسانه ها، فقط به خاطر یکی از عناصر اصلی فراگرد ارتباط است و آن مخاطب است. مخاطب هدف اصلی عملکرد رسانه ها است: تغییری که باید در او ایجاد شود یا تأثیری که باید بر او گذاشته شود. (نقیب السادات، ۱۳۸۸: ۷).

مخاطب است که حق انتخاب دارد و از بی نهایت گزینه های رسانه ای، آن گزینه ای را انتخاب می کند که پاسخگوی نیاز اوست، با این رویکرد؛ جایگاه مخاطب، جایگاهی بسیار مهم و حساس است؛ لذا با توجه اداره کنندگان و کنترل کنندگان رسانه ها، همواره به مخاطب معطوف است و با بررسی های مستمر در احوال مخاطب و سنجش های به روز و به موقع، تلاش در حصول آراء مخاطب برای تأمین بیشتر خواسته ها و پاسخ بهینه به نیازهای او هستند. از نظر مخاطب منبعی که بتواند بیشتر پاسخگوی انتظارات یا نیازهای وی باشد، بیشتر می تواند مورد استفاده قرار گیرد و در درازمدت نیز نوعی اعتبار و شأن برای منبع ایجاد می گردد.

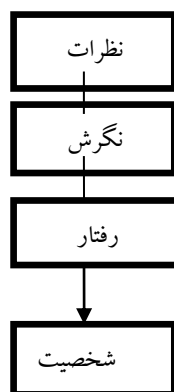
بر همین اساس شاید بتوان پژوهش های مرتبط با مخاطب را در دو دسته طبقه بندی نمود:

۱- پژوهش های مرتبط با مخاطبان و ویژگی های فردی و اجتماعی آن ها؛

۲- پژوهش های مرتبط با مخاطبان و آثار اجتماعی پیام (آسیب شناسی تأثیر پیام ها بر مخاطب)؛

شایان ذکر است که ممکن است برخی از زمینه های پژوهش باقی بماند که نتوان در هر دو دسته بندی بالا آنها را طبقه بندی کرد، لیکن بر اساس شرایط ذهنی و تغییراتی که معمولاً در دو سطح دانشی، نگرشی و رفتاری در مخاطب حادث می شود و

همچنین پیامدهای اجتماعی-فرهنگی، سیاسی، اقتصادی ناشی از این تغییرات، این چارچوب پیشنهاد شده است (حافظ نیا، ۱۳۷۷: ۵۶). مراتب و طبقات پژوهش بر اساس جایگاه شخصیت افراد در شکل (۱) نشان داده شده است؛ بر همین اساس ابعاد را در چارچوب جدول (۱) ذیل می‌توان مطرح کرد:

شکل (۱). مراتب و طبقات پژوهش بر اساس جایگاه شخصیت افراد و مخاطبان.

جدول (۱). ابعاد پژوهش

منطق تحقیق	رابطه پژوهش با موضوع تحقیق	رویکرد
مسئله علمی، سؤال های تحقیقی	مسئله اجتماعی/مسئله سازمانی (سفارشی) طراحی علمی مسئله تحدید و تدقیق موضوع پژوهش	اکتشافی
فرضیه سازی	طرح مسئله، تعریف آن، کار در محدوده موضوع	استدلالی
فرضیه سازی	طرح مسئله، تعریف آن، کار در محدوده موضوع	علت و معلولی
روش شناسی	تدوین عملیات پژوهش، طرح مسئله، ادبیات تحقیق	پردازش و تدوین

همانگونه که جدول (۱)، نشان می‌دهد؛ آنچه که در همه‌ی این نوع طرح‌ها مورد تأکید قرار می‌گیرد، فارغ از ارزش بودن و بی طرفی در فعالیت‌های پژوهشی است. استفاده از این طرح‌ها در دنیای مدرن با رویکردهای تجربی، تعارض‌هایی را برای بسیاری از پژوهشگران و مخاطبان به همراه داشته است.

پیش بینی، آینده پژوهی و پیش نگری

در نگاه بسیاری از افراد، آینده‌نگری مترادف با پیش بینی است. به همین ترتیب، اصطلاح جدید آینده‌شناسی نیز حمل بر معنای ضمنی می‌شود. بنابراین، تفاوت‌های بین پیش بینی، آینده پژوهی و پیش نگری چیست؟ مایکل مارین ، به درستی یک معیار پیچیده پسامدرن مطرح کرده است که بر اساس آن دست اندرکاران آینده نگری مبدل به اجتماعی از متخصصین در یک عرصه جهانی می‌شوند(مارین، ۱۹۹۴: ۳۲)

این پیش بینی، نوعی تلقی اطمینان درباره وضعیت امور آینده است. به معنایی ضعیف، پیش بینی‌ها در روزمره حضوری فراگیر دارند. اما پیش بینی‌های مفید منحصر می‌شوند به سیستم‌هایی که کاملاً قابل اندازه‌گیری و قابل فهمند. آینده پژوهی‌ها مبتنی بر فرضیات مشروعی هستند که در تحلیل دقیق تجربه گذشته جای دارند اگر شرایط اولیه حفظ شوند و روندهای کنونی اصلاح گردند، (پورنگ، ۱۳۸۶: ۱۱۸).

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

آینده پژوهی شاخه‌ای از علوم انسانی است از این رو با ویژگی‌های انسانی جامعه سرو کار دارد. و با مبانی نظری و فلسفی رایج در جامعه بستگی مستقیم دارد. آینده پژوهی کشف فرصت‌ها، افزایش امید به آینده، وفاق ملی و تعمیق آینده آگاهی در سطح جامعه را نیز در بر دارد. بر این اساس کاربرد آینده پژوهی نیازمند بهره‌گیری از نسخه بومی شده آن است. در واقع می‌توان گفت آینده پژوهی دانش خردمندانه است که با کمک روش‌های علمی گفتمان‌های معطوف به آینده و ترسیم بزرگ آینده رفتار امروز را رقم می‌زند. یک ویژگی اساسی برای آینده پژوهی تعریف هدف است؛ چرا که تعریف هدف، ماهیت ارتباط با فرایند تصمیم گیری را معین می‌کند. از این رو تحقیق حاضر هدف خود را درک ضرورت‌ها و الزامات آینده پژوهی به عنوان علم و دانش یادگیری و تفکر راهبردی می‌داند تا در چارچوب آن بتواند اهداف را برای پژوهشگران خود مشخص سازد، از این رو در راستای پژوهش حاضر پیشنهادات ذیل مطرح می‌گردد:

- افزایش بودجه کتابخانه‌های دانشگاهی جهت خرید کتب، نشریات و دیگر مواد کتابخانه‌ای جهت تأمین نیاز مراجعان و رسیدن به حد استاندارد؛

- راه‌اندازی و تجهیز بخش‌های اینترنت و اطلاع رسانی و افزایش منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های دانشگاهی؛

- اختصاص فضایی از کتابخانه به عنوان مرکز رایانه، برای استفاده کاربران از منابع الکترونیکی؛

- کتابخانه‌های عمومی به عنوان دانشگاه جامعه باید تلاش کنند تا قشر جوان تر را به استفاده از کتابخانه علاقمند کنند. برای همین منظور کتابخانه‌ها نیازمند حرکت همگام با نیازهای کاربران خود و به خصوص کودکان امروز هستند.

^۱ Michaell Maricn.

-گردآوری منابع اطلاعاتی کاربران؛ زیرا بلا استفاده ماندن منابع موجود یعنی هدر رفتن هزینه‌های مربوط به خرید منابع، و داشتن انبارهایی از کتاب تحت عنوان کتابخانه‌های عمومی.

منابع

- احمدی و همکاران، مرکز آینده پژوهی دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
- احمدی، نادر، (۱۳۸۷)، آینده پژوهی و ایران، فصلنامه مدیریت نظامی، شماره ۳۲، صص ۵۸-۴۱.
- اشرفی جهرمی، محمد ناصر، (۱۳۷۳)، ارزیابی مجموعه و خدمات کتابخانه های مراکز تربیت معلم تهران، پایان نامه کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی.
- اصنافی، امیررضا، (۱۳۸۴)، یادگیری الکترونیکی چیست و جایگاه کتابخانه مجازی در این فرایند کجاست؟ فصلنامه کتاب، ۱۶، صص ۱۴۸-۱۳۲.
- بیگدلی، زاهد، فرهادیان، بهروز، (۱۳۸۱)، نظر مراجعان کتابخانه های عمومی خوزستان درباره تناسب مجموعه ها با نیازهای اطلاعاتی آنان، شماره ۳۶، صص ۲۱۸-۲۰۴.
- پورنگ، احمد، (۱۳۸۶)، مفهوم آینده نگری، مجله اقتصاد: راهبرد توسعه، شماره ۹، صص ۱۵۳-۱۰۱.
- تولایی، روح الله، (۱۳۹۳)، آینده پژوهی، روندهای خدمات فضای مجازی ایران در فرایند تکنولوژیک جانی شدن با روش دلفی، فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی شدن، سال پنجم، شماره چهاردهم، صص ۱۲۳-۹۴.
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۷۷)، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت.
- حریری، نجلا، اشرفی ریزی، حسین، (۱۳۸۸)، بررسی میزان رضایت شغلی کتابداران شاغل در کتابخانه های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه های عمومی در مراکز استان ها، مجله کتابداری و اطلاع رسانی، شماره ۴۵، صص ۳۰-۵.
- حصاری، ژیلا، ۱۳۸۵، بررسی نیازهای اطلاعاتی زنان خانه دار در کتابخانه های عمومی شهر مشهد، مجله کتابداری، شماره ۶۶، صص ۱۴-۱۱.
- خانی پور، رضا، (۱۳۷۸)، بررسی وضعیت کتابخانه های پژوهشگاه های آموزش ضمن خدمت مناطق ۱۹ گانه آموزش و پرورش تهران، پیام کتابخانه، سال نهم، شماره سوم، صص ۵۸-۷۳.
- رستگار، علی، رضایی، صادق، (۱۳۹۱)، آینده پژوهی چالش های سازمانی فرا روی پلیس متأثر از جهانی شدن، فصلنامه دانش انتظامی، سال پانزدهم، شماره چهارم، صص ۱۰۶-۸۰.
- زنجیرچی، سیدمحمود، طحاری مهرجردی، محمدحسین، زراعی محمود آبادی، محمد، (۱۳۹۰)، عرضه یابی سیستم کتابخانه های عمومی با استفاده از تحلیل حساسیت در مدل های تحلیل پوششی داده ها مطالعه موردی کتابخانه های عمومی شهرستان یزد، شماره ۶۷، صص ۶۲۲-۶۰۳.
- محمد اسماعیل، صدیقه، نوذری، مژگان، (۱۳۸۸)، طرح پیشنهادی ایجاد شبکه ی اطلاع رسانی برای کتابخانه های عمومی تحت پوشش سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی، شماره ۵۷، صص ۱۶۸-۱۴۳.
- منطقی، محسن، (۱۳۹۱)، درآمدی بر اسلام و آینده پژوهی، سال اول، شماره چهارم، صص ۳۴-۱۹.
- نقیب السادات، سیدرضا، (۱۳۸۸)، سنجش افکار عمومی، مخاطب پژوهی و رویکردهای آن، مجله کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۱۵، صص ۱۳-۴.
- اریسو و راسل و گلیدسون، هربرت و ابکاف و جیسون، طراحی آرمانی (خلق آینده سازمان)، ترجمه مسعود سلطانی، ۱۳۸۱.
- اصنافی، امیررضا، حمیدی، علی، (۱۳۸۳)، نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه آموزش و دانش با تأکید بر نقش کتابخانه های مجازی، مجله الکترونیکی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران (نما)، ۲ (۳).

- عصاریان نژاد، حسین، (۱۳۸۶)، آینده پژوهی الزامات و الگوها، مجله نگرش راهبردی، شماره ۸۵ و ۸۶، صص ۸۶-۸۵.
ملکی فر، عقیل، الفبای آینده پژوهی، کرانه علم.
نورعی، مرضیه، (۱۳۷۸)، معرفی و بررسی عملکرد کتابخانه مرکزی پارک شهر؛ با رویکردی به قابلیت ها و معضلات مجموعه، پیام کتابخانه، سال نهم، شماره چهارم، صص ۲۱-۱۱.
ویندال، سون، (۱۳۷۶)، کاربرد نظریه های ارتباطات، ترجمه علیرضا دهقان، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها، تهران.
-Balina, signe, (2013), Public Libraries – Facilitators of Information Society and e- Inclusion in Latvia, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 109, 8 January 2014, Pages 412-416.
-Chang, Hye Rhan (2005), Find more like this user sttisfaction survery of Ask- A-Question service at the Internet public linary. Library internet Refernce services Quretrly. 10 (2), 61-73.
-Francisco Javier Cabrerizo, Juan Antonio Morente-Molinera, Ignacio Javier Pérez, Javier López-Gijón, Enrique Herrera-Viedma, (2015), A decision support system to develop a quality management in academic digital libraries , Information Sciences, Volume 323, 1 December 2015, Pages 48-58.
-Laura, Saunders, (2015), Academic Libraries' Strategic Plans: Top Trends and Under-Recognized Areas, The Journal of Academic Librarianship, Volume 41, Issue 3, May 2015, Pages 285-291.
Michahel Marien, (1994), cultural trends, troubles and transfromations, Futuresco, no. 4. June, UNESCO, paris, p. 32.-
-Miles, Ian & Grun wald, Armin,(2003), Technology Foresight In Europe Tech Monitor.
-Sadra, ziauddin (2010), futures, futures studies. Futurology. Futuristic. Foresight-whats a name?, futures. 42, 177-184.
-Sayers, Nikola, (2010), a guide to scenario planning in higher education, leadership foungetion for higher education, series 2, publiction4.
-Voros, Joshep (2001), Aprimer on Futures studies, Forreigh and the Use of scenarios, first published in prospect, no 6.